

El tractament de les vagues a la premsa espanyola: anàlisi de la informació sobre causes i conseqüències

Iván Carretero-Navarro, Eva Espinar-Ruiz

Abstract

Using a qualitative methodology, we select and analyze a sample of news about labor strikes from three major newspapers in Spain. Results indicate that the information is partially focused on the immediate causes and consequences of the strikes and does not frame the protests within a systemic perspective but through a circumstantial one. Thus, newspapers concentrate the attention on the specific negative effects of each strike for companies, consumers, the general population, and even for strikers themselves. Highlighted causes are generally conjunctural and not related with structural factors such as the contradiction between capital and labor. This media treatment builds two opposing sides: strikers versus the rest of the population. The article finishes with a discussion around the practical consequences of these conclusions for the strategies of labor and other social movement organizations.

Keywords: strikes, press, qualitative content analysis, capitalism, protest paradigm.

Resum

Mitjançant una metodologia qualitativa s'ha seleccionat i analitzat una mostra de notícies sobre vagues laborals procedents de tres dels principals diaris de l'Estat Espanyol. Els resultats indiquen que la informació se centra, principalment, en les causes i conseqüències immediates de les vagues, i no emmarca les protestes dins d'una perspectiva sistèmica sinó conjuntural. És així que es posa l'atenció en els efectes negatius que cada vaga té per a les empreses, consumidors, població general i fins i tot els vaguistes mateixos. Les causes destacades són generalment conjunturals i no relacionades amb factors estructurals, com és la contradicció entre capital i treball. Aquest tractament mediàtic col·labora en la formació de dos bàndols enfrontats: vaguistes front a la resta de la població. L'article acaba discutint les conseqüències pràctiques d'aquestes conclusions per a les estratègies dels representants dels treballadors i d'altres moviments socials.

Paraules clau: vagues, premsa, anàlisi qualitativa de contingut, capitalisme, paradigma de la protesta.

1. Introducció

La propietat privada dels mitjans de producció necessitada de força de treball és a les bases del sistema capitalista. El conflicte entre treball i capital s'expressa amb una raó inversa (Marx 1968): per al capital, el guany augmenta a mesura que disminueix el salari i viceversa. Diverses transformacions han fet l'economia actual molt més complexa que la del segle XIX: el pas del fordisme al postfordisme, la flexibilitat en la producció, el major pes del treball immaterial i intel·lectual (Arriola i Vasapollo 2005), l'economia financera, etc. No obstant, la contradicció fonamental entre capital i treball encara és vigent i les vagues en són un reflex.

No obstant, així com existeix una producció teòrica i empírica àmplia al voltant del tractament mediàtic dels moviments socials i de diferents formes col·lectives de protesta (McCurdy 2012), són escasses les investigacions sobre el cas específic de conflictes i vagues laborals. Els estudis existents coincideixen en concloure que la representació mediàtica de les vagues es caracteritza per l'èmfasi en esdeveniments concrets i en les seues conseqüències negatives (Morley 1976; Coscia 2009; Cárdenas 2014; Bruno 2009; Wright 2001). S'exclouen del discurs les causes no immediates, "rarely offering any analysis of the relationship between particular events and underlying structural processes" (Morley 1976, 206). En aquest sentit, Coscia (2009) destaca el marc de por i alteració pública que domina la informació sobre les vagues. Com a resultat, els vaguistes i les organitzacions sindicals són representats com un problema per a la societat (Walsh 1988) i els seus actes de protesta són deslegitimats.

Aquests resultats coincideixen amb les recerques sobre la protesta social en general, que solen identificar la mateixa tendència de suport mediàtic a l'*status quo*. La cobertura mediàtica basada en deslegitimar o marginalitzar els grups de protesta que desafien el poder, focalitzant en les manifestacions i la violència i no en les causes, es coneix com el "paradigma de la protesta" (McLeod i Detenber 1999). Es crea una narració que se centra en episodis concrets de conflicte; es trasllada la idea d'un escàs suport per part de l'opinió pública i es titlla als protagonistes d'extremistes i radicals. No sol acudir-se a les fonts pròpies dels moviments socials i la informació se sustenta, en gran mesura, en les fonts oficials. Aquest marc dominant suposa un repte per als activistes: la no presència en els mitjans dificulta la possibilitat d'influir en l'agenda mediàtica i en l'enquadrament dels temes rellevants; mentre que la seua aparició pot anar acompanyada d'un tractament negatiu (Armstrong i altres 2012).

Considerant els resultats de les investigacions prèvies, el present article pretén analitzar les principals característiques del tractament de les vagues laborals en la premsa espanyola, atenent al discurs elaborat entorn a les causes i conseqüències de les mateixes. En el següent apartat es resumeix el plantejament metodològic, a continuació els principals resultats i es conclou amb una discussió sobre les conseqüències que els resultats obtinguts tenen per a la pràctica de les organitzacions obreres i els moviments socials.

2. Apunts metodològics

S'ha optat per l'aplicació d'una anàlisi temàtica qualitativa (Braun i Clarke 2006) a una mostra de notícies de diferents periòdics de l'Estat Espanyol. Com a suport, s'ha utilitzat el programa informàtic Atlas.ti, que facilita el procés de codificació de la informació recollida. Aquest procés de codificació ha conjugat codis provinents del marc teòric i codis inductius derivats de la lectura directa del material (Sabariego, Vilà i Sandín 2014).

Els diaris seleccionats són *El País*, *20 Minutos* i *El Mundo*, tots ells en la seua versió digital. *El País.com* i *20minutos.es* són els llocs web més visitats, en l'Estat Espanyol, en la categoria de mitjans generalistes. *El Mundo* és el segon mitjà imprès d'informació generalista amb més audiència per darrere d'*El País* (AIMC 2017). El període de temps considerat per a la recollida de notícies és d'11 mesos (març 2015- gener 2016). Dins d'aquest període, s'han emprat els cercadors de les pàgines dels periòdics, introduint la paraula "huelga" ("vaga" en la llengua dels diaris, el castellà). En cada mes, i per a cada periòdic, s'han agafat les 2/3 notícies més rellevants (segons la presentació de resultats del propi diari, basats en la coincidència amb la paraula buscada). En cas d'haver-hi dues notícies amb la mateixa rellevància, s'ha escollit la que parlava del tema menys tractat en la mostra, per tal d'arreglar una major diversitat de conflictes. Hem construït, llavors, una mostra qualitativa, no determinada pel criteri de representativitat estadística. La mostra final és de 26 notícies per periòdic i un total de 80 notícies.

3. Principals resultats: les causes i conseqüències de les vagues

Un 64% de les notícies de la mostra inclouen referències a les causes de les vagues. Aquestes poden classificar-se en dues categories: explicacions contextualitzades i conjunturals. Predomina la segona opció, mentre que les referències contextualitzades són escasses. En la taula 1 es recull una tercera categoria (teòrica), que implicaria la referència a causes estructurals i que no està present en la mostra.

Taula 1. Explicacions de les causes de les vagues

Explicacions conjunturals (de cada vaga)	Expliquen el sistema	
	Contextualitzades	Estructurals (no apareixen en la mostra)
Sou congelat, hores extra no pagades, acomiadaments, desplaçaments forçats, retallades en serveis públics, etc.	Socialment Políticament Econòmicament	Contradicció capital/treball, manteniment taxa de benefici, apropiació de plusvàlua, etc.

Font: elaboració pròpia

La categoria d'explicacions contextualitzades engloba notícies que situen les causes dins d'un marc més ampli que la vaga o empresa concreta. Fan referència a elements característics de la lògica capitalista o, si més no, de la seua versió neoliberal. Prenen una concepció col·lectiva de les i els treballadors i contextualitzen socialment, econòmicament i políticament la informació. Es parla, per exemple, dels canvis en els processos de negociació, la identitat col·lectiva dels treballadors, altres protestes relacionades, els beneficis empresarials, els processos d'externalització o deslocalització, les desigualtats d'ingressos, les reformes laborals, etc.

La externalización de los procesos productivos a través de empresas multiservicios que escapan al convenio colectivo sectorial, aplicando condiciones de absoluta precariedad a los trabajadores que emplean, está provocando esta situación (P76. 4/12/2015. 20 Minutos).

Les explicacions conjunturals centren la informació en les causes immediates de cada conflicte. S'explica el conflicte com si fóra únic, basant-se en qüestions concretes com ara reduccions salarials, empitjorament d'algunes condicions laborals, trasllats, etc. Aquestes explicacions no són emmarcades en processos més amplis (capitalisme, lluita de classes, plusvàlua, neoliberalisme, etc.) ni paren atenció a la natura col·lectiva, social i estructural de les tensions.

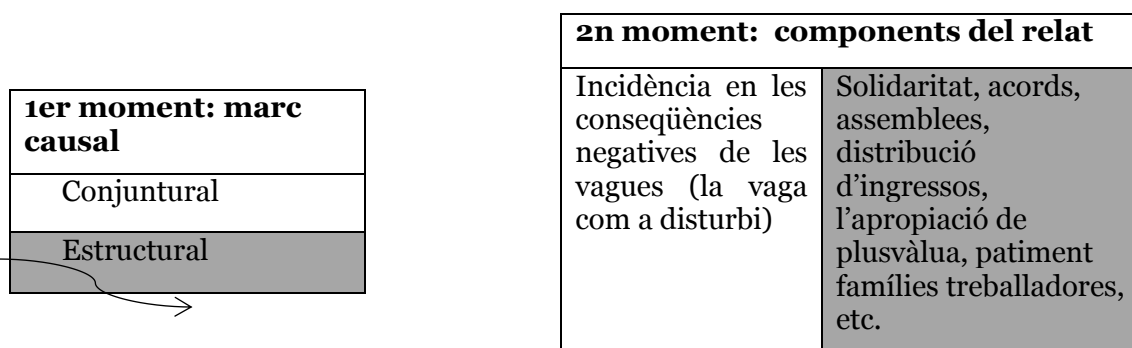
“Los representantes de los trabajadores demandan la retirada de la relación de puestos de trabajo (...) que supondría el despido de 170 trabajadores; que se frene el traslado forzoso de otros 150 empleados y que la parte de la plantilla eventual tenga la posibilidad de pasar a fija” (P28. 25/03/2015. El Mundo).

D'altra banda, vora el 40% dels titulars de la mostra, arpleguen referències de les conseqüències de les vagues. L'atenció se centra, principalment, en les conseqüències negatives que pateixen la població no participant o les empreses (pèrdues econòmiques). La relativa sobredimensió de les conseqüències converteix les vagues en un problema públic d'agitació i obstrucció de la vida quotidiana. Així, durant la vaga és possible perdre: l'accés a serveis (transports o telecomunicacions); l'accés a consum (tancament de botigues o fàbriques); o l'ús habitual de l'espai públic a causa de la violència, deterioració i l'obstrucció per part de manifestants o piquets:

“Manifestantes [en] contra de las condiciones de los técnicos instaladores de Movistar circularon pretendidamente despacio [...] provocando grandes retenciones en varios kilómetros” (P56. 10/4/2015. 20 minutos).

Aquest tractament implica l'amagament de la contradicció capital/treball present a les vagues, tal i com es resumeix al gràfic 1. Els mitjans determinen, en un primer moment, el terreny de disputa del relat, emmarcant les explicacions del conflicte a nivells conjunturals i anul·lant o dificultant la discussió sobre les causes profundes. La no discussió sobre les causes primeres condiona la batalla per l'enquadrament de cada conflicte laboral, que continua en el segon moment, en el qual es ressalten les conseqüències negatives de la vaga i es deixen fora del relat altres elements importants com ara la solidaritat amb els vaguistes, el patiment de treballadors i treballadores, l'apropiació de la plusvàlua, la distribució d'ingressos, els acords a què s'arriben, etc.

Gràfic 1. Ocultament de la contradicció entre capital i treball en la premsa

Font: elaboració pròpia

La conseqüència és un procés de construcció de dos bàndols enfrontats: per una banda els i les vaguistes (principals responsables dels disturbis i de les conseqüències negatives) i per l'altra la resta de la població, fent veure, implícitament, que els empresaris i els treballadors no participants en la vaga

tenen interessos comuns. En concret, es desenvolupa una representació diferencial de vaguistes i empresaris. Als i les vaguistes se'ls representa sovint com a irresponsables o desmesurats: "Alemania no se ha recuperado todavía de la anterior y el sindicato de los maquinistas alemanes GDL acaba de anunciar una nueva huelga" (P33. 18/5/2015. El Mundo). Especialment perquè no existeix una explicació adequada de les causes que motiven les seues actuacions. Als empresaris, encara que les referències directes siguen infreqüents, se'ls mostra disposats al diàleg i víctimes del conflicte: "Desde la empresa recuerdan su firme "voluntad de negociar" y recuerdan que se está haciendo "mucho esfuerzo" para sacar el negocio adelante" (P45. 30/10/2015. El Mundo).

4. Conclusions i apunts per a la pràctica

Després d'aplicar una anàlisi qualitativa a una mostra de notícies sobre vagues publicades en tres dels principals diaris de l'Estat Espanyol, es pot afirmar que els resultats obtinguts són coherents amb els estudis previs. Les principals conclusions són:

1. La inexistència de referències a les causes profundes de les vagues. Llavors, es desplaça el conflicte des de l'estructura del sistema i la contradicció capital/treball, cap al cas concret (Cárdenas 2014; Bruno 2009; Morley 1976).
2. Es dona un considerable protagonisme a les conseqüències negatives de la protesta (Coscia 2009; Wright 2001; Walsh 1998), convertint la pròpia vaga en el problema i no les seues causes. El conflicte ja no és la contradicció estructural, sinó la reacció i protesta davant d'aquesta contradicció.
3. Com a resultat del tractament periodístic de les vagues, els vaguistes i les seues organitzacions queden deslegitimats i aïllats en l'escenari de l'opinió pública i, per una relació dialèctica, es legitima la posició de les empreses.

Aquestes conclusions donen suport a la idea de que els mitjans de comunicació compleixen una funció de reproducció i perpetuació del sistema capitalista (Curran 2005; Holzer 2017; Mills 1960), obviant la representació de les tensions estructurals pròpies del mateix. Finalment, el procés d'invisibilització de les contradiccions intrínseques al sistema obstaculitza el desenvolupament i èxit d'alternatives socials, polítiques i econòmiques.

Per altra banda, els resultats obliguen a repensar les tàctiques mateixes de les organitzacions que representen als treballadors. En concret, per intentar combatre aquests tres punts (ocultació del conflicte estructural, criminalització de la protesta i aïllament dels vaguistes) i millorar el tractament rebut als mitjans de comunicació, es poden plantejar dos opcions interrelacionades: modificar la forma de lluita o modificar les estratègies comunicatives. Quant a la

primera, una protesta simbòlica i discursiva, menys confrontacional i que no ataqués la producció podria ser millor tractada als mitjans i més acceptada per la societat, però probablement menys efectiva (Evans 2015; Kowalchuk 2009). En aquest sentit, la posició estructural de la classe treballadora en relació al capital limita la seua influència i les possibles formes de lluita i comporta un estigma negatiu de partida en els mitjans de comunicació.

Això ens porta a la segona opció de canvi, l'estrictament comunicativa, que pot tenir com a eix central l'objectiu de convertir-se en font primària de la informació. Amb aquesta finalitat, la representació dels treballadors ha de conjugar la participació als mitjans de masses (amb unes limitacions difícilment salvables) amb la clara aposta per mitjans alternatius, col·lectius o horitzontals o, fins i tot, pels mitjans propis, superant parcialment els obstacles politicoeconòmics dels *mass media* tradicionals. Els ja existents mitjans dels sindicats han de deixar de veure's com sectorials per dirigir-se a un públic més ampli. Es necessita renovar la forma comunicativa i fer-la accessible en format digital i paper, superant la seua actual invisibilitat. Si bé les xarxes socials digitals s'han mostrat eficaces per als activistes, opcions més tradicionals com els correus electrònics, els SMS, els diaris, les convocatòries, actes i parlaments públics o l'organització en el lloc de treball continuen mostrant-se efectius per mobilitzar la població (Mattoni, Berdnikovs, Ardizzoni i Cox 2010; Askanius i Gustafsson 2010).

Finalment, creiem essencial consolidar les aliances dels sindicats amb una àmplia diversitat de col·lectius i organitzacions, per tal d'implicar la comunitat i humanitzar els vaguistes. És important trobar objectius comuns amb altres demandes i moviments socials (de la qual cosa poden ser un exemple les protestes conjuntes d'usuaris i treballadors en els sectors educatius i sanitaris), introduint-hi i aprofitant l'experiència i coneixements dels sindicats en matèria laboral. Un repte d'especial dificultat serà recuperar en l'imaginari i discurs dels moviments socials la variable classe social com a identitat col·lectiva i transversal i que pot enfortir la solidaritat cap als vaguistes. Un pilar de l'hegemonia cultural actual és la fragmentació postmoderna de la identitat i la despolitització dels estils de vida causada per la mercantilització de la vida diària (Carroll 2010). Hem passat d'una societat regida per la producció a una societat de consum de masses i, una vaga, en tant que afecta al consum, desperta resistències que calen ser explicades i superades. Açò no serà possible si no s'integren en el discurs les esferes de la producció i el consum, dissociades pel fetixisme de la mercaderia que oculta l'explotació al consumidor (Martin 2004).

Referències

- AIMC 2017. Estudio General de Medios: abril 2016a marzo 2017. Madrid: AIMC. <http://www.aimc.es/> (22 d'octubre de 2017).
- Amstrong, Cory, Michael Boyle i Douglas McLeod. 2012. "A Global Trend". *Journalism Studies*, 13 (4): 633-648.
- Arriola, Joaquín i Luciano Vasapollo. 2005. "El conflicto capital-trabajo en las nuevas condiciones de acumulación mundial". *Lan Harremanak: Revista de relaciones laborales*, 12: 17-42.
- Askanius, Tina i Nils Gustafsson. 2010. "Mainstreaming the Alternative: the Changing Media Practices of Protest Movements". *Interface: a journal for and about social movements*, 2 (2): 23-41.
- Braun, Virginia i Victoria Clarke. 2006. "Using thematic analysis in psychology". *Qualitative Research in Psychology*. 3(2):77-101.
- Bruno, Robert. 2009. "Evidence of bias in the Chicago Tribune coverage of organized labor". *Labor Studies Journal*, 34 (3): 385-407.
- Cárdenas, Juan D. 2014. "¿El tal paro agrario nacional no existe? Análisis del cubrimiento mediático y las rutinas de comunicación política en las movilizaciones campesinas en Colombia". *Temas de comunicación*, 28: 55-77.
- Carroll, William. 2010. "Crisis, movements, counter-hegemony: in search of the new". *Interface: a journal for and about social movements*, 2 (2): 168 - 198.
- Coscia, Vanesa. 2009. "La prensa gráfica y sus mecanismos de deslegitimación: un análisis de dos huelgas antes y después del auge neoliberal en Argentina". *Diálogos de la comunicación*, 78: 1-8.
- Curran, James. 2005. *Medios de comunicación y poder en una sociedad democrática*. Barcelona: Editorial Hacer.
- Evans, Erin M. 2015. "Bearing Witness: How Controversial Organizations Get the Media Coverage They Want". *Social Movement Studies* 15 (1), 41-59.
- Holzer, Horst. 2017. "The "Forgotten" Marxist Theory of Communication & Society". *triple C*, 15 (2): 707-725.
- Kowalchuk, Lisa. 2009. "Can movement tactics influence media coverage? Health-care struggle in the Salvadoran news". *Latin American Research Review* 44 (2): 109-135.
- Martin, Christopher R. 2004. *Framed! Labor and the Corporate Media*. Ithaca, NY: ILR Press.
- Marx, Karl. 1968. Trabajo asalariado y capital. Madrid: Ricardo Aguilera Editorial (primera edició en alemany de 1847).
- Mattoni, Alice, Andrejs Berdnikovs, Michela Ardizzoni i Laurence Cox. 2010. "Voices of Dissent: Activists' Engagements in the Creation of Alternative, Autonomous, Radical and Independent Media". *Interface: a journal for and about social movements*, 2 (2): 1 - 22.

McCurdy, Patrick. 2012. "Social movements, protest and mainstream media". *Sociology Compass*, 6 (3): 244-255.

McLeod, Douglas i Benjamin Detenber. 1999. "Framing effects of television news coverage of social protest". *Journal of Communication*, 49(3): 3-23.

Mills, Charles Wright. 1960. *La Élite del Poder*. México: F.C.E.

Morley, David. 1976. "Industrial conflict and the mass media". *The Sociological Review*, 24 (2): 245-268.

Sabariego-Puig, Marta, Ruth Vilà-Baños i Maria-Paz Sandín-Esteban. 2014. "El análisis cualitativo de datos con ATLAS.ti". *REIRE, Revista d'Innovació i Recerca en Educació*, 7 (2): 119-133.

Walsh, Geoff. 1988. "Los sindicatos y los medios de comunicación social", *Revista Internacional del Trabajo*, 107(3): 70-87.

Wright, Bill J. 2001. *Managing dissent: The Mass Media and American Labor Unions*. Brookings: South Dakota State University.

Sobre els autors

Iván Carretero-Navarro és sociòleg, titulat per la Universitat d'Alacant, format a més a més en la Universitat de Barcelona gaudint del programa de mobilitat SICUE i en la Universitat de València. Ha realitzat practiques formatives en el Gabinet d'Iniciatives Per a l'Ocupació de la Universitat d'Alacant, treballant sobre la inserció laboral dels estudiants. Actualment cursa el Màster Interuniversitari en Cooperació al Desenvolupament coordinat per 5 universitats del País Valencià (Estat Espanyol), entre elles la Universitat Politècnica de València, la Universitat de València i la Universitat d'Alacant. Ha participat en moviments socials com el 15 M o la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca. Ha format part d'un dels òrgans de representació estudiantil de la Universitat d'Alacant per part d'un sindicat d'estudiants. Es pot contactar amb ell en icn4 AT alu.ua.es (en espanyol, català o anglès).

Eva Espinar-Ruiz és doctora en Sociologia i Professora Titular de Universitat en el Departament de Sociologia II de la Universitat d'Alacant. En aquesta mateixa universitat, és la secretaria acadèmica de l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Social i Pau (IUDESP). La seua activitat investigadora se centra en els camps de la sociologia de la comunicació, els estudis de gènere i els moviments socials i la participació política. En aquestes àrees ha publicat nombrosos articles en revistes científiques. En l'actualitat forma part dels equips de dos projectes d'investigació: el primer sobre les estratègies comunicatives de l'activisme contra la violència de gènere en les xarxes socials; el segon sobre les diferents formes de compromís i transgressió que adopta la participació de les dones en partits polítics i moviments socials. Ha sigut investigadora visitant en diferents universitats europees, com ara la Universitat d'Oxford i les universitats sueques d'Uppsala, d'Umeå i Lund. Pot contactar-se amb ella en eva.espinar AT ua.es (en espanyol, català o anglès).